

Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar
Közgazdaságtudományi Doktori Iskola
„Versenyképesség, Globalizáció és Regionalitás” doktori program

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A transzformatív erejű fiskális konszolidáció közgazdaságtana
– Elmozdulás az innovatív fiskális politika koncepciója felé**

Kovács Olivér

Témavezető: Prof. Dr. Csaba László
az MTA rendes tagja, egyetemi tanár

Debrecen, 2013.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	3
1. Kutatási előzmények	4
2. Fókusz és cél	5
3. Aktualitás és relevancia	6
4. Az értekezés újszerűségéről	7
5. Szerkezeti felépítés és gondolati ív	10
6. Tézisek	17
7. Az innovatív fiskális politika koncepciója	24
8. Összegzés és további kutatási irányok	27
Hivatkozásjegyzék	28
A szerző tudományos tevékenysége	30

Köszönetnyilvánítás

Jelen értekezés szerzőjének szent meggyőződése, hogy az embert valahol az teszi emberré, hogyha a fegyelemben képes meglegelni a szabadságát, a szabadságban pedig az önfegyelmét. Fegyelemre van szüksége a kutatónak ahhoz, hogy kitartson, néha átértelmezzon, akár bukjon szüntelen, hogy aztán újult erővel felkeljen megint. Utóbbihoz szüksége van lelki és fizikai tartalékokra, ami kutatói létformán túlról kell, hogy érkezzen azért, hogy általuk az értekezésben történő előrehaladás dinamikáján a tőle telhető legnagyobb mértékben úrrá lehessen, mégha nincs is hatalma az élet bolondosan kanyargó folyása felett, ami persze sokszor nem várt kihívások elé állítja.

Ezen disszertáció is a fentiek tudatában íródott, de sokaknak volt szerepe abban, hogy jelen formáját elnyerhesse. Az értekezés szerzője ezért elismeréssel és köszönettel adózik mindenekelőtt témavezetőjének, *Csaba Lászlónak*, bizalmáért, szakmai és emberi tanácsaiért, példamutató inspirációjáért, amelyek révén a szerző megtanulta, hogy a kérlelhetetlen igényesség létfontosságú, s a folyamatos biztatás ellenére időnként felbukkanó kutatói bizonytalanságról pedig elhitette, hogy az valahol a bennünk lakozó tudományos alázat egyik bizonyítéka is. Tisztelet és hála illeti *Muraközy Lászlót*, akinek folyamatos támogatását és figyelmét már az egyetemi évek alatt is volt alkalma a szerzőnek megtapasztalnia, s amellet, hogy a doktori képzésbe történő bekapcsolódás állandó ösztöke volt, az is igaz, hogy általa nyílt mód Kornai Jánost élőben meghallgatni és megjegyezni, hogy a hasznos tudományos illemszabályok íratlan kötelmeit nem szegjük meg azzal, hogyha van bennünk egy egészséges gyanakvási hajlam. Erre erősített rá *Musto István* is, akinek a szerző szintén hálával tartozik, hisz megkapó szakmai alázattal jellemezhető munkássága és konstruktív meglátásai alapvető transzformációt idéztek elő a szerző kutatói gondolkodásmódjában azáltal, hogy tudatosították, hogy a tudományban nem feltétlen vannak végső igazságok, minden akár másképp is lehet, épp ezért jobb megpróbálni a jelenségeket a világ maga komplexitásában, a maga emberi esendőséggel terhes sokszínű összefüggéseiben értelmezni. Köszönet illeti *Szanyi Miklóst*, aki bár hangsúlyozta, hogy a határterületeken történő vizsgálódás embert próbáló kihívás is egyben, de a másképp gondolkodás alázatos engedelmével és az ahhoz szükséges szakmai instrukciókkal mindig is támogatásáról biztosította jelen írás szerzőjét. Az említetteken túlmenően voltak olyanok, akik hol szándékosan és tudatosan, hol pedig tudtukon kívül segítettek az értekezés íróját. *Benczes István* szakmai tanácsai a doktori képzésben történő elindulást tették lehetővé, s mindvégig megőrizte lelkesítő és támogató szerepét, ezen felül pedig szellemi eredményei folyamatos motivációt biztosítottak, s mindezért hálás köszönet illeti. Szintén megbecsülést érdemel *Polónyi István*, hiszen a megkeresése nyomán megszülető tanulmányok is a szakmai pallérozódást szolgálták, illetve *Makó Csaba*, aki nem kis részben járult hozzá ahhoz, hogy a külföldi szakmai megmérettetéseken történő részvétel is valóra válhasson. A szerző köszönetet mond a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskolájának a tudományos műhely; *Győrffy Dórának*, *Kapás Juditnak* és *Czeglédi Pálnak* a szellemi muníció; *Láng Eszternek* a publikálási háttér; valamint *Kovács Árpádnak* a részletgazdag és konstruktív bírálat biztosításáért.

Végezetül be kell valljuk, hogy a szabadság és fegyelem kettősét nem mindig és minden körülmények között sikerült egészséges egyensúlyban tartani. Tudván azt, hogy a következő pillanatot még soha senki nem élte meg, vagyis hogy egyetlen vagyunk maga az idő; ezért a szerző örökké hálás marad szüleinek, testvérének, nagyszüleinek, és *Orosz Ágnesnek* a hihetetlen toleranciáért és lelkesítő támogatásért, s amiért az „időt rabló” kutatások során a szerző kénytelen volt lemondani jó néhány immár pótolhatatlan – kellemes és olykor kellemetlen, de mégis csak – közös pillanatról.

„Aki helyes felismerésekre vágyik,
annak előbb helyénvaló kételyeket kell támasztania.”
(Arisztotelész)

1. Kutatási előzmények

Már az ógörög filozófusok is úgy tartották, hogy a tudományos szemléletmód a csodálkozással kezdődik, s ezt az állapotot valamilyen úton-módon fel kell oldani. Mindez azon áll vagy bukik, hogy megtanulunk-e eljutni a jó kérdésekig. Az értekezés szerzője esetében a kérdés-feltevésig egy hosszabb folyamaton keresztül vezetett az út. Kutatói pályája elején a fiskális politikával, a fiskális fenntarthatósággal és annak a széles értelemben vett fenntarthatósághoz való viszonyával foglalkozott. Utóbbi rendkívül fontos, Röpke (1950|1979) egyik gondolatának párafrazeálásával talán azt mondhatnánk, hogy a fenntarthatóság egy hatalmas, tiszteletreméltó öreg fatörzs, amelynek lombkoronája alatt mindannyian azzal a biztos érzéssel találkozhatunk, hogy valami közöset védelmezünk. E közösből pedig ott a fiskális fenntarthatóság, az állam fenntarthatósága is, amely működésén keresztül befolyásolja gazdasági, társadalmi és környezeti rendszerbeli életünket. Bár a klasszikus liberalizmus egyik nagy alakja, Frédéric Bastiat szerint az állam az a nagy fikció, amelynek segítségével mindenki a többiek kárára próbál boldogulni; szükségességéhez nem fér kétség. Ebből adódóan pedig olyan mechanizmusok és megközelítések kimunkálására van szükség, amelyek révén hosszú távú viszonylagos önállósága (*homeostasis*) biztosított a változó külső és belső körülményekhez történő alkalmazkodási képesség javításán keresztül.

Ilyen megközelítés a fiskális fenntarthatóság szemléletének gyakorlati meghonosítása, amelynek elérése konszolidációkért kiált. A szerző érdeklődése ekkor még a konszolidációk mechanisztikus és mérhető módon kifejezett sikerességi mérce szerinti vizsgálata felé irányult, amit áthatott az eredmények tarthatóságát szolgáló szabályalapú felelősségi keretrendszer (Kopits – Symansky, 1998; Kopits, 2007) kérdésköre is. Gondolkodásmódjára jelentősen hatott – Káldor Miklós és John Hicks 1939-es munkái nyomán – az úgynevezett *Kaldor-Hicks hatékonyság* fogalma, amikor a gazdasági döntés eredményeképp létrejön az a kapacitás és képesség, amely révén kompenzálni lehetne az adott döntés veszteségeit. Konszolidáció esetében ez úgy hangozhat, hogyha a kiigazítást követően a gazdasági növekedés nem esik vissza – mitöbb, növekedés tapasztalható –, akkor a növekedés lehetőséget teremt az említett kompenzációra. Ezért kerültek a későbbiekben a „növekedésbarát”, úgynevezett *nem-keynesi hatású konszolidációkkal* foglalkozó irodalmak a szerző kutatói figyelmének homlokterébe.

2. Fókusz és cél

A költségvetés bizonyos értelemben nem más, mint az adott gazdaság és társadalom útkeresési folyamatának jelzőlámpája, tükrözi, hogy az adott társadalom hol tart és hová is kívánkozik eljutni. Fontos tehát, hogy a költségvetés mindig csupán valamifajta bizonyítéka egy lehetséges következtetésnek, de sosem maga a következtetés. Azonban, nem képezheti vita tárgyát, hogy a fenntartható fejlődés költségvetési értelemben fenntartható és ezért fejlesztési potenciállal rendelkező államot követel meg.

Az értekezés *fókuszában* a fiskális konszolidációs irodalom áll, amelynek kapcsán egy meghatározott aspektus finomhangolására *törekszünk* egy általunk termékenyebbnek gondolt rendszerszemléletű megközelítésen keresztül, *mely alkalmat adhat a mindenkori fiskális politika számára vonatkoztatható fölismerések feltárására is*. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy *létezhet-e egyszerre stabilizáló és dinamizáló hatással bíró konszolidáció – amely egyrészt a fiskális fenntarthatóság eléréséhez, másrészt a gazdaság növekedési képességének javításához is képes hozzájárulni –, s ha igen, akkor milyen elméleti keret lehet az, amely segítő támasza az ilyen jellegű konszolidációk fölfejtésének, s amely a fiskális politika számára értelmező keretként is szolgálhat*.

Értekezésünkben arra óhajtottunk törekedni, hogy Goethe szellemében ragadjuk meg a konszolidációs irodalomból kitetsző „régigazat”, majd a *tünetértékűnek bizonyuló homályos foltokra* történő rávilágítás okán – mégha szerény mértékben is de – felhívjuk a figyelmet egy *rendszerszemléletű megközelítés* fontosságára és szükségességére akkor, amikor a fiskális konszolidációk növekedési hatásait érintve munkálkodunk. Ily módon a „régigazat” árnyalhatóbbá, s talán pontosíthatóbbá vált bizonyítván a közgazdaságtudomány kumulatív jellegét. Mindebből adódóan persze az általunk kifejtettek, ha úgy tetszik, egy kényelmetlenebb álláspontot takarnak, hiszen oda vezetnek, hogy kijelentsük: nincs sem régi, sem végső és örök igazság a fiskális konszolidációk kapcsán. Vagyis az értekezést szándékunk szerint az a fölismerés hatja át, hogy a fiskális konszolidációkkal foglalkozó szellemi áramlatnak nem a növekedési hatás kiváltására képes egyetemleges konszolidációs „*best practice*” fölfejtésére kellene törekednie, hanem az intelligens és kontextus-függő, ezért pedig mindig az adott technológiai-gazdasági paradigmában gondolkodva előremutatónak vélt „*next practice*” fontosságát kellene hangsúlyoznia.

3. Aktualitás és relevancia

A fiskális értelemben stabilizáló, ugyanakkor a gazdasági fejlődés reményét is magában hordozó, azaz dinamizáló konszolidáció értelmezhetőségének kérdése a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válság okozta „Nagy Recesszió”, illetve az ezzel párhuzamosan evolváló adósságválság nyomán még hangsúlyosabbá vált. A jelenlegi válságkezeléssel kapcsolatos viták a növekedés beindításának kérdése körül koncentrálnak. Mindazonáltal a növekedésbeli gyengülés már a válság előtt is kísérőjelensége volt a világgazdasági jelenségeknek, s amelyet Cowen (2011), Atkinson és Ezell (2012), Gordon (2012) vagy Kasparov és szerzőtársai (2013) az innovációk szekuláris gyengülésével magyaráznak. Még többen az állami beruházások és investíciók létjogosultságára hívják fel a figyelmet, amihez forrás, fiskális mozgástér kell, mert napjainkra a tudományos és technológiai fejlődés egyre nagyobb csoportmunkán nyugvó, interdiszciplináris együttműködéseket, még több állami investíciót követel meg (Harford, 2011). Már pusztán ezen megfontolások is az irányba mutatnak, hogy a fiskális kormányzásnak kellő fiskális mozgástér biztosítására kell törekednie, végső soron pedig arra, hogy az állam fejlesztési funkcióját határozottabban legyen lehetőség a fiskális politikán keresztül előmozdítani és szolgálni.

A válság mindennél jobban rámutatott arra (Rodrik, 2012; Spence, 2012a,b; OECD, 2012), hogy igény mutatkozna arra, hogy a nemzetközi versenyképesség javítását, vagyis az általános növekedési képesség rehabilitációját és fokozását is megtámogató fiskális konszolidációról beszéljünk. Az Egyesült Államoktól (Feldstein, 2012) Európáig terjedt el a nézet, hogy megszorításra (*fiscal austerity*) van szükség a keynesi ihletésű fiskális élénkítés (*fiscal stimuli*) időszaka után, amikor is kiderült, hogy a lövészárkokban hajlamosak a politikacsinálók és a gazdaságpolitikai szakemberek a keynesi arzenálhoz nyúlni még akkor is, ha a nyolcvanas években e tan sokszor már a neveltségesség határát súroló elméleti diskurzusokban csapódott csak le, ahogy erről Robert Lucas értekezett több helyütt.¹ Beláthatóvá vált ugyanis, hogy élénkítés révén pusztán átmenetileg sikerült elodáznia a recessziót illetve depressziót (Skidelsky, 2012c; Spence, 2012a:167) – vagyis a költségvetési élénkítés (értsd állami kiadások növelése a beruházások és a fogyasztás feltámasztására) nem az eredetileg szándékolt „felépüléshez”, hanem annak csupán egy látszólagos, mitöbb, rövidéletű változatához

¹ „A kutatási szemináriumokon már nem veszik komolyan Keynes tanait, a reakció mindig csak vihogás és suttozás.” Lásd: Lucas, R. (1980): The Death of Keynesian Economics. Issues and Ideas, University of Chicago, Chicago, Winter, 18-19. o.

vezethet csupán. Az érem másik oldalán a megszorítás politikája állt, amely viszont a növekedés visszaeséséhez, így pedig az adósságráták növekedéséhez járult hozzá.

Sem a fiskális élénkítés, sem a mechanisztikusan származtatott és optimálisnak gondolt deficit és adósságszintek irányába történő elmozdulást szorgalmazó megszorítás nem tűnt járható útnak abban az értelemben, hogy a válságból való kilábaláshoz nélkülözhetetlen növekedést mindkettő csak rontani tudta.² Már ez a tanulság is impliciten rezonál Arisztotelész azon Nikomakhoszi Etikájában kifejtett gondolatára, miszerint bár nagy feladat, de valahogy mindenben a középet kell eltalálni. Egy ilyen *aurea mediocritas* konszolidációról – amikor tehát pro- és anti-ciklikus elemek mixéről van szó – az irodalmi és empiria nem ad átfogó képet, különösen akkor nem, ha nem alakítunk ki egy lehetséges értelmezési keretet hozzá és csupán a fiskális diszciplínán belül maradva szemlélődünk.

4. Az értekezés újszerűségéről

Az értekezés újszerűségét szándékunk szerint annak *rendszerszemléletű* megközelítése adja. Valljuk, hogy a modern fejlődéstan rendszerszemléletének (Szentés, 2011a) megidézése és alkalmazása képessé tehet bennünket a fiskális konszolidációkkal és egyáltalán a fiskális politikával kapcsolatos megfontolások egy bizonyos körének átértelmezéséhez, új szemüvegen keresztül interpretálásához. Vizsgálódásunk újszerűsége abban áll, hogy a fiskális politika szerepét a társadalmi-gazdasági struktúra modernizálásában, esetünkben az új gazdasági paradigmába történő átmenetben igyekszünk elemezni. Amellett érvelünk, hogy a fiskális konszolidációk katalizátorai is lehetnek az új gazdaságba történő sikeres átmenetnek, ha megvan bennük a makroökonómiai fejlesztési funkció is.

Rendszerszemléletű megközelítésünk során narratívánkat az a meggyőződés járja át, hogy a fenntarthatónak deklarált deficit és adósságpályára történő gépies konszolidáció helyett a gazdasági-társadalmi szerkezet aktuális állapotának figyelembe vételére építő, s ezért intelligens és kontextus-függő konszolidáció szorgalmazandó. Ellenkező esetben a diszciplináris szűklátókörűség válhat meghatározóvá, amely gátolja, hogy az állam fejlesztő funkciója már költségvetési konszolidáció során is kifejezésre jusson.

² Történhetett mindez azért, mert a fiskális multiplikátor hatását rendre alulértékelték (Coenen et al. 2012; Eichengreen – O'Rourke, 2012; Holland – Portes, 2012; IMF, 2012) míg a várható növekedést és a monetáris politika által levezényelt mennyiségi csillapítás hatását (*quantitative easing*) túlértékelték (Velasco, 2012).

A fiskális konszolidációs irodalomban újszerűnek számító megközelítésünk tehát két dolgot tesz lehetővé. Az értekezés egyfelől (i) a fiskális konszolidációk növekedési hatásainak eddigi vizsgálataiban tetten érhető *diszciplináris szűklátókörűséget a látókör kitágításával képes föloldani*; másfelől pedig (ii) a fiskális konszolidáció és a *technológiai-gazdasági paradigmák figyelembe vételére építő fiskális politika* irányába történő határozott elmozdulást kínál föl.

Általa világosabbá válhat, hogy a konszolidációk miért bizonyulhattak adott esetekben sikeresnek illetve sikertelennek, és vajon miért lehetett az némely esetben, hogy a konszolidációkat a gazdasági növekedés javulása követte már rövidtávon. Tesszük mindezt azért, hogy a nem-keynesi hatással járó konszolidációk *értelmezését lehetővé tevő tágabb elméleti keretre* tegyünk javaslatot, ami a növekedési képesség bekapcsolását jelenti. Elismerjük, hogy a rendszerszemléletű megközelítéstől kevésbé egzakt eredmények várhatóak, mindazonáltal meggyőződésünk, hogy jobban értelmez.

A megközelítés indoklásául (*rationale*) elég a korábban kifejtettekre utalnunk, vagyis, hogy a költségvetési szempontok túlértékelése ugyan olyan veszélyes lehet, mint a túlságosan lazán értelmezett fiskális politikai kormányzás. A konszolidáció kérdése kapcsán tehát joggal merül fel az állam fejlesztési funkciójának érvényre juttatása iránti igény, hogy a fejlődés és növekedés már konszolidáció során is megtámogatható legyen. E kapcsán a kontextus felismerésén nyugvó, s a gazdasági-társadalmi modernizálást befolyásoló globális folyamatokra tekintettel levő konszolidáció kérdésköre merül föl. Így kaphat teret az állam fejlesztő funkciója, s a gazdaság dinamizmusának, a fejlődés kérdéskörének a bekapcsolása. E gondolat – mégha áttételesen is de – föltűnik Kornai (2010, 2011) munkáiban is, amikor arra mutat rá, hogy a gazdasági dinamizmus egyik meghatározó előfeltétele a pénzügyi finanszírozás rugalmassága. Kétségtelen tehát, hogy ez a fejlődést nem kikezdő fiskális fenntarthatóságot követel meg, ami konszolidációk nélkül elképzelhetetlen.

A *kontextus* kapcsán utalnunk kell arra, hogy annak negligálása a fiskális konszolidáció során nem tekinthető sem átmeneti, sem tartós sikert ígérő opciónak egy olyan korban, amikor bizonyossá vált, hogy „[...] nem is lehet más reális és sikerrel kecsegtető alternatíva, mint a globális és regionális folyamatokba, a világgazdaság globális rendszerébe való teljes bekapcsolódás és a változó világgazdasági körülményekhez való igazodás, a strukturális alkalmazkodás. Ez már nem is választás kérdése, hanem kényszerítő szükségesség.” (Szentés, 2011a:372).

Az értekezésben amellet érvelünk, hogy fontos a *technológiai-gazdasági paradigma* jellemzőit figyelembe vennünk, amikor a fiskális konszolidációk hatásait elemezzük *ex post*, vagy *ex ante*, mert az szegélyezi a növekedési képességet. Jelen esetben az információs és kommunikációs technológiára (IKT) építő, szolgáltató szektor dominálta tudás, vagy a lundvalli (2002) értelemben vett tanuló gazdaságra kell tekintettel lenni (röviden: új techno-gazdasági paradigma). Általánosságban véve voltaképp tehát arról van szó, hogy a konszolidáció összetételének megkonstruálásakor érdemes megvizsgálni azt, hogy az adott techno-gazdasági paradigmán belül mely területek tűnnek a növekedés és versenyképesség szempontja szerint döntő jelentőségűnek.

Hangsúlyozzuk, hogy nincs azonos fejlődési pálya, ugyanakkor – ahogy az endogén növekedéselmélet egyik atyja, Robert Lucas is mondta – az elméletnek *azon erőkre kell koncentrálni, amelyek a változást indukálják a növekedési és fejlődési pályában* (Lucas, 1988:41), de semmiképpen sem determinálják azt teljes egészében, mint valami előre kalkulálható és átfogó gazdaságpolitikára felfűzhető, épp ezért technokrata megközelítést megtestesítő dolog.

Az új technológiai-gazdasági paradigmában az *innováció és a kutatás-fejlesztési tevékenység az ilyen erők egy csoportjaként* határozható meg, amelyek egyúttal képesek a fejlődési pályában bekövetkező változásokat előmozdítani. Nem véletlen, hogy mára közmegegyezés van a tekintetben, hogy az állam új feladatai közé soroltasson a K+F kapacitások növelhetőségének kérdésköre (Szentés, 2011b). Mára közhelyszerűvé vált az a vélekedés, hogy az államnak támogatnia kell a K+F és innovációs tevékenységet (Stancik – Biagi, 2012). Ennek számos oka közül az egyik az, hogy a piac a kutatás-fejlesztés és innováció sikerkritériumaként a minél hamarabbi profitlehetőséget tekinti; azonban az egyre globalizáltabbá váló világ, a kölcsönös függőségek okozta fenntarthatósági kihívások globálisan üdvözlendő és nem feltétlen profitorientált innovációkért is kiáltanak, amelyek támogató zászlóshajói az egyes államok lehetnek. Koránt sem véletlen, hogy az IKT-ra építő, szolgáltatások dominálta tudás alapú gazdaság elérése – amely után Európa a Lisszaboni Stratégia óta vágyakozik –, s így az innovációs potenciál mind hatékonyabb kiaknázása makroökonómiai és fiskális politikai újrahangolásra szólít fel (Soete, 2006).

Összefoglalva, a helyzet – amellyel öncsalás nélkül szembe kell nézzünk – az, hogy nem várható el a szűken vett fiskális politikával foglalkozó közgazdaságtudományi áramlattól az, hogy egy statikus, időben és térben változatlan növekedésbarát

konzolidációs recepttel álljon elő. Ezért a technológiai-gazdasági paradigma jellegével kalkuláló és ahhoz idomuló – ezért dinamikus és evolutív módon fejlődő – konzolidációs megközelítésre és gyakorlatra van szükség. Így a fiskális politika már konzolidáció alatt képes lehet az új technológiai-gazdasági paradigma installációs szakaszára (új fejlődési pálya) történő rálépést előmozdítani, csillapítván a Grabher (1993) nyomán csak strukturális beragadásnak (*lock in*) nevezett jelenség valószínűségét. Értekezésünkben ezért beszélünk transzformatív erejű fiskális konzolidációról.

5. Szerkezeti felépítés és gondolati ív

Értekezésünk arra a kérdésre kereste a választ, hogy *létezhet-e egyszerre stabilizáló és dinamizáló hatással bíró konzolidáció, s ha igen, akkor milyen elméleti keret az, amely segíthet ennek fölfejtésében.*

E talány megválaszolásához egy olyan utat választottunk, amely az eddigi fiskális fönntarthatósággal és konzolidációkkal foglalkozó elméleti és empirikus irodalom kelléktárában nem volt föllelhető. A fiskális konzolidációk különféle vizsgálatait ugyanis vegyes képet mutatnak, mitöbb, inkább agnosztikus szemlélettel itatódtak át. Az irodalom épp ezért azt a benyomásunkat erősíti, hogy nem elegendő pusztán a szűken vett fiskális diszciplínán belül maradni akkor, amikor magyarázatokat kívánunk adni olyan kérdésekre, minthogy mik a sikeres és növekedésbarát konzolidációk legfőbb konstituáló elemei, hanem egy szélesebb elméleti alapokon nyugvó, holisztikusabb közelítés alkalmazására van szükség. A költségvetési konzolidációk jobb megértésének óhaja ezért a látókör szétfeszítésének irányába mutat, ezt azonban az eddigi elméleti és empirikus munkák elmulasztották *expressis verbis* hangsúlyozni, valamint kezelni.

E rendszerszemléletű megközelítés – amely a globális és történeti folyamatok bekapcsolását takarja – teszi lehetővé, hogy értelmezzük a kontextust, amelyben az adott konzolidáció utólag értelmezendő, vagy épp a költségvetés helyzetéből adódóan aktuálisan megkonstruálandó és kivitelezendő.

Értekezésünk eme rendszerszintű hatásokkal kalkuláló megközelítésre igyekszik rezonálni, amelynek során első ízben (*2. fejezet*) azt állapíthattuk meg, hogy a fenntartható fejlődés gazdasági, természeti és társadalmi dimenzióban egyaránt megvalósuló, kiegyensúlyozott interakciók *summum bonum*jaként aposztrofálható. A

fenntarthatóságnak nincs egyetlen irányadó definíciója, a fenntarthatóság gazdaságtanának fejlődése inkább különböző aspektusok egymás mellé rendeződéséről árulkodik. Noha egyelőre még nem látható élesen a fenntarthatósági gazdaságtan kiforrott elméleti diszciplínája, mégis elmondható, hogy a fenntarthatóság szükségessége alapvetően az emberi természetből származtatható. Ennek számos tényezője arra hívja fel a figyelmet, hogy az állam fenntarthatósági informátor szerepének erősítését szorgalmazni kell. A második fejezet egyik központi tétele az volt, hogy a szélesen értelmezett fenntarthatóság a gazdasági, társadalmi és környezeti dimenziókat kell, hogy érintse, s azt a konklúziót fogalmazzuk meg, hogy e területek hatnak egymásra, azonban az állam pénzügyi fenntarthatósága nélkül nem igazán van mód a többi területet is érintő kihívásokat kezelni. Ezért a fiskális fenntarthatóság a szélesen értelmezett fenntarthatóság *sine qua non*-ja.

Ezek után az irodalom alapján igyekeztünk definiálni a fiskális fenntarthatóság diszciplínáját (3. fejezet), amely tulajdonképpen a jövővel tervező politikai-gazdasági-társadalmi viszonyok feltételezésével olyan fiskális politikai magatartást jelent, amely az államháztartási hiánynak és az államadósságnak tartós kezelhetőségét célozza. A fiskális fenntarthatóság kapcsán számba vettük a legalapvetőbb előnyöket úgymint az intergenerációs tudatosság növekedését; a javuló formális és informális intézményi minőséget; vagy a kedvezőbb fiskális mozgásteret és a jobb gazdasági növekedési kilátást. Az előnyöket ezek után kontrasztba állítottuk a fenntarthatatlansággal összefüggő, annak következtében előálló problémahalmazzal is. Ráműtöttünk, hogy a fenntartható fejlődést gazdasági oldalról nem szolgáló fiskális fenntarthatatlanságnak jelentős költségei vannak. A költségek közt megkülönböztettük azokat, amelyek a stabilizálatlan és nem fenntartható fiskális politika közvetlen negatív következményeinek képében manifesztálódnak; és azokat, amelyek a fenntarthatósági pálya érdekében tett erőfeszítések (konszolidációk, strukturális reformok) miatt merülhetnek fel. Adódnak azonban olyan költségek is, amelyek adott esetben a fenntartható adósságállomány megteremtése után merülhetnek fel, s amelyek a fiskális fegyelem és a fiskális teljesítmény finomhangolásával kapcsolatosak. Utóbbi kapcsán több ízben hangsúlyoztuk, hogy a fiskális fenntarthatóság megteremtése után olyan költségekről beszélhetünk, amelyek elsősorban a fiskális politika rugalmasságával kapcsolhatók össze. Nem irreleváns ugyanis az, hogy milyen rugalmas is legyen a fenntartható fiskális politika, hiszen az öregedő társadalom, de a természeti erőforrások

kimerülése is megnövekedett fiskális adaptációs készséget követel. Adott gazdaság társadalmi és természeti viszonyainak megfelelően kell kialakítani azt az értékrendet, amely mellett kerül kialakításra a fenntartható fiskális politika.

A következőkben (4. fejezet) arra fókuszáltunk, hogy amennyiben nincs fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás, akkor a fiskális politika korrekcióra, konszolidációra kényszerül. Ennek kapcsán külön figyelmet szenteltünk az optimális adósságállomány kérdésére, amelyről inkább az tűnik igazolhatónak, hogy csupán egy elméleti konstrukció, hiszen nem várható el az önkényesen és mechanisztikusan választott adósságküszöbök megcélzásától, hogy minden körülmények között, kontextustól és időtől függetlenül biztosítják az adott gazdasági fiskális fenntarthatóságát. Narratívánk következő láncszeme az volt, amikor tekintetünket a konszolidáció és növekedés kapcsolatára, a nem-keynesi hatások kutatására irányítottuk. Ráműtöttünk, hogy a bemutatott irodalmi és empirikus eredményekből az rajzolódik ki, hogy amikor a konszolidációk növekedési hatását elemzik, akkor a magyarázatra törekvés folyamatának egyfajta tehetetlensége van, ami mindinkább a kontextus kitágításának irányába mutat. Ezért van szó sok esetben csatornákról, amelyen keresztül az expanziós hatás felmerülését vélelmezik. Ennek okán lehet az idézett szerzők munkáiban arra az állításra lelni, hogy „néhány jelentős kiadásoldali kiigazítást nem követte a gazdasági növekedés visszaesése” (Alesina – Ardagna, 2010:5). *Mindebből egy olyan általános implikáció adódhat, hogy a nem-keynesi hatások léte elválaszthatatlanul összefügg a gazdaság növekedési képességével.* Ez *per se* arra szólítja föl a megfigyelőt, hogy elemzésébe bekapcsolja az adott gazdaság növekedési képességét is, amely egyúttal a rendszerszemléletű megközelítés irányába tett határozott elmozdulásként is értelmezhető. A konszolidációs irodalom és empiria ismertetésével arra kívántuk végső soron föl hívni a figyelmet, hogy helytállóan tűnik annak hangsúlyozása, hogy a mechanisztikus származtatású deficit és adósságcélok elérésének forszírozásán túlmenően a konszolidációnak más célt is kell szolgálnia. Ez különösen releváns a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válság, és a válságkezelés miatt előálló eladósodás és romló növekedés időszakában, amikor szintén olyan fiskális konszolidációra volna szükség, ami egyszerre stabilizáló, másfelől viszont dinamizáló hatással is bír; vagyis a fenntartható fejlődés megkövetelte fenntartható növekedés fundamentumainak megerősítésében is képes segédkezni.

Az ezt követő részek (*5. fejezet*) alkalmával eme gondolati szálat görgettük tovább és egy kitágított látókörben mutattunk rá a transzformatív erejű fiskális konszolidáció létezésére. Amellett érveltünk, hogy a fiskális konszolidáció vonatkozásában nem beszélhetünk a korábban kifejtettek értelmében egységes elméleti keretről, amely a sikeres kiigazítások természetrajzának megértésében segíthetne. Az elméleti keret kikristályosodásának irányába mutató egyik lehetséges út meglátásunk szerint az lehet, hogyha figyelembe vesszük a gazdaság növekedési képességét és annak a fiskális konszolidáció időzítésével való viszonyát, amire az irodalom eddig nem szentelt kellő figyelmet (de a dán és ír példa is igényt támasztani látszik rá, lásd. *4. fejezet*, 1. box). A fiskális konszolidáció időzítésének hangsúlyozásakor inherens módon bekapcsoljuk a tágabb értelemben vett növekedési képességet is. Egységes elméleti kerettel bíró, tértől és időtől függetlenül alkalmazható kiigazítási recept valószínűleg soha nem fog rendelkezésre állni, hiszen a gazdasági rendszer élő organizmus módjára változik, evolúciója van. Az evolúciót azonban revolúció is tarkítja. A technológiai forradalmak szolgálnak útmutatóul ahhoz, hogy a különböző paradigmák felfejthetőkké váljanak.

A technológiai-gazdasági paradigmaváltások bizonyos értelemben szegélyezik a gazdaságok növekedési képességeit, hiszen paradigmáról-paradigmára változhat a növekedés fenntartásához szükséges kapacitások mintázata. A mindenkori fiskális politika számára támpontként szolgálhat, ha már a konszolidációk során is igyekszik figyelembe venni a technológiai-gazdasági paradigmát úgy, hogy a benne lévő potenciál kiaknázásához fiskális oldalról mennél jobban hozzájárulhasson. Értekezésünk ezen pontjától kezdve általános értelmező keretként a technológiai-gazdasági paradigmaváltásokat használtuk tehát fel, amelyekkel szándékunk szerint érzékletessé vált, hogy a fiskális konszolidáció polifon karakterű: stabilizáló és egyben dinamizáló is lehet. Meglátásunk szerint mindennek szükségességét az a tény is alátámasztja, hogy míg a fiskális politika makroökonómiai stabilizációs szerepe a nyolcvanas és kilencvenes években érzékelhetően felerősödött, addig a hosszú távú növekedés célja háttérbe szorult (Világbank, 2006). A 2008-as pénzügyi- és reálgazdasági, majd az azt követő adósságválság pedig újult erejű nyomatókkal serkent ismét növekedésre. Vagyis, nem mást látunk, mint a fejlődéstan elméletének ciklikusságát, visszatérőben van tehát az állam aktív szerepvállalását mantraként hangoztató diszciplína. Az államnak, s témánk szempontjából a fiskális politikai kormányzásnak ezért törekednie kell egyrészt azon képesség kiépítésére, amellyel felismeri mely területek érettek meg fiskális oldali

beavatkozásra, minekutána az új technológiai-gazdasági paradigmába történő átmenet sikeressége – végső soron a hosszabb távú gazdasági növekedés elérése – biztosítottabbnak tűnhet. A globális folyamatokba történő bekapcsolódás mellőzése nem képez alternatívát a növekedés és a fejlődés szempontjából (Szentés, 2011a) ezért az új technológiai-gazdasági paradigmába történő átmenet szükségszerűsége nem lehet kétkedések tárgya, másképpen szólva, a fiskális fenntarthatóság igényli az átmenetet.

A fejezet során részletesen tárgyaltuk a technológiai-gazdasági paradigmaváltások kérdését, amely technológiai forradalmak a világgazdasági növekedés ciklikus felíveléseinek elsősorú hajtóerőiként jeleníthetők meg. Minden egyes ilyen technológiai forradalom arról nevezetes, hogy az általában 20-30 évig tartó és igen változékony úgynevezett installációs szakaszt felváltja az új paradigma beérése, vagyis az alkalmazás szakasza, amikor is az új technológiák, vagy a régiek új kombinációja már széles körben elterjednek mondható, s a termelékenység és az innováció a korábbiakhoz képest jobb mintázatokat követ. A technológiai forradalom kvintesszenciája, hogy új iparágak lépnek elő a növekedés fő motorjaként, s az egész gazdasági és társadalmi berendezkedésre kiható transzformációt idéznek elő. Új technológiai-gazdasági paradigma születik, azaz a technológiai forradalom és az említett tovagyrúzó hatás nem másként szolgálnak, mint a gazdaság jólét-generáló pántjaiként.

Hangsúlyoztuk, hogy értekezésünkben mi *csak az ötödik technológiai forradalomra* és az azzal járó új technológiai-gazdasági paradigmára szorítkozunk. Az új technológiai-gazdasági paradigma (új gazdaság) nem csak, hogy új termelési folyamatokat indukált, de egyúttal megteremtette a szolgáltatás-orientált gazdaságot is. Módszertani szempontból tisztázandó, hogy az új gazdaság, amelyet a tudás-alapú és tanuló gazdaság kifejezésekkel oly gyakran illetnek, az voltaképp mára szolgáltató gazdaságként is interpretálható – hiszen sok metszetben átfednek és lényegében ugyan arról van szó. Megvizsgáltuk, hogy mi is a racionalitás a mögött, hogy a fiskális politika szerepet játsszon a tudásgazdaságba történő átmenetben. Alapvetően azt emeltük ki, hogy a tudás egy befektetés és egy próbálkozási széria eredménye, amely tovaterjedhet kifejtven jótékony hatását a gazdaságban. Mindebben központi szerepe van a kutatás-fejlesztésnek (K+F), amelynek speciális tulajdonságait figyelembe véve az a végkövetkeztetés adódott, hogy a fiskális politikára a K+F szorgalmazásában, s így a tudásgazdaság felé történő elmozdulásban és az abban történő haladásban kiemelt szerep hárul. A kutatás-fejlesztési kiadások „a tudás-alapú gazdaságban a gazdasági

növekedés egyik legfontosabb hajtóereje. A K+F kiadások kapcsán megfigyelhető trendek a jövőbeli versenyképesség és jólét szempontjából hordoznak fontos információkat. A kutatás-fejlesztési kiadásoknak nélkülözhetetlen szerepe van a tudás-alapú gazdaságba történő átmenet előmozdításában és végbemenetelében, ilyesformán pedig a gazdasági növekedés stimulálásában.” (IUS, 2012:93). Azonban, ahogy arra rámutattunk, a magánszektor a társadalmilag optimális szintet el nem érő mértékben, vagyis alulruház be K+F-be. A K+F mindig bizonytalansággal terhes, amely alapot ad arra, hogy egy rés tátonjon az adott vállalat által várt – K+F-re vonatkozó – megtérülési ráta és a K+F finanszírozásba esetlegesen beszálló külső befektetői elvárás között, amely megnehezíti a cégek számára a külső finanszírozást. Ezen okoknál fogva a kormányzat – a fiskális politika közreműködésén keresztül – megalapozottan kötelezheti el magát a magánszektor kutatás-fejlesztési aktivitásának serkentése mellett azért, hogy csökkentse a cégek innovációval összefüggő költségeit, likviditási gondjait. Mivel a létrejövő tudás közjószág, ezért az államnak tevékeny szerepet kell játszania eme anomália csillapításában. S ez volt az a pont ahol megjelent a racionalitás a mögött, hogy a fiskális és adópolitika szellemi kirakónk előterébe lépett.

A tudás-alapú és szolgáltatások dominálta gazdaságba történő átmenetben, vagyis az installációs szakaszra történő áttéréseben a fiskális politikai kormányzásnak a fentiek szerint tevőleges – bár nem kizárólagos – szerepe lehet. Fiskális politikai eszközökkel tompítható a régi paradigmában történő beragadás (*lock-in*) valószínűsége, s a fiskális politika kvintesszenciája lehet az, hogy támogatja a Schienstock (2004a, 2011) által bevezetett új fejlődési pályára állást (*path creation*). Az ezt támogató fiskális konszolidációt transzformatív erejűnek tekintettük.

A jelen pillanatig igen nagy bizonyossággal állítható, hogy a közgazdaságtudomány adós maradt a szolgáltatások dominálta új gazdaságba történő átmenet fiskális oldali aspektusának leírásával. Pusztán a K+F kiadások nagyságrendjére történő fókuszálás céltalan bolyongáshoz, és adott esetben helytelen következtetésekhez vezethetne. Ezért a következő összefüggési láncot alkalmazva haladtunk: (i) A fiskális politika fegyelmezettebbé válásával párhuzamosan a fiskális illúzió jelenségének tompulnia kell, ezért érdemes utóbbinak az időbeli alakulására koncentrálni. Ha a kormány betölti a fiskális fenntarthatósági informátor szerepét, akkor a fegyelemre való nagyobb hajlam révén – hiszen ekkor kisebb a tér a járadékvadászatra és az állam foglyul ejtésére – nagyobb mozgástér nyílik arra, hogy olyan területekre koncentráljanak, mint a kutatás-

fejlesztés és innováció. A kutatás-fejlesztési tevékenységhez pedig az irodalomban majdnem mindig pozitív externáliákat kötnek (Götz, 1999), ami az új technológiák gyorsabb diffúziója révén segítheti az új paradigmába történő bekapcsolódást. (ii) Önmagában az a tény, hogy egy állam többet költ kutatás-fejlesztésre még nem jelenti azt, hogy sikeresen átment a tudás alapú gazdaságba. Hiszen megfelelő abszorpciós képességnek is lennie kell a gazdaságban ahhoz, hogy az innovációk gazdasági realizálódása megtörténhessen (Orosz – Kovács, 2011). Azért, hogy erre is tekintettel lehessünk, a Világbank által kidolgozott tudásgazdaság indexet használjuk fel (*Knowledge Economy Index, KEI*). A KEI gyakorlatilag azt méri, hogy mennyire hatékonyan képesek az országok a tudás termelésére és annak gazdasági realizálására. Ez már igazi fokmérője a tudásalapúság szemléltetésének. Utóbbi tükröződhet a termelékenység alakulásában, aminek kapcsán a soktényezős termelékenységet hívjuk segítségül. A KEI az adott ország potenciális gazdasági növekedésének érzékelését is befolyásolni képes, ami viszont egyáltalán nem mellékes a fiskális fenntarthatóság megítélésénél sem.

Az igazán érdekes aspektus persze az, hogyha azon túlmenően, hogy láttatjuk a tudásalapúság szerint képzett csoportokat (vezetők, követők, lemaradók), arra is fel tudjuk hívni a figyelmet, hogy bizony a pozíciók nem is oly csekély mértékben hozhatóak összefüggésbe a fiskális kormányzás milyenségével. Értekezésünk e részében az a kép körvonalazódott, hogy a jó fiskális kormányzásként aposztrofált alacsonyabb fokú fiskális illúzió és a magasabb tudásalapúság között egyáltalán nem mondható gyengének a kapcsolat (ami idővel még erősebbé is vált). A kauzalitás iránya azonban egyáltalán nem triviális. Némi fogódzó kínálkozik akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a KEI gyakorlatilag azt méri, hogy mennyire hatékonyan képesek az országok a tudás termelésére és annak gazdasági realizálására, vagyis, hogy milyen hatékony az innovációs ökoszisztéma. Amennyiben a fiskális illúzió kisebb, akkor a fiskális kondíciók tekintetében is jobban teljesítenek az országok, ami viszont arra engedhet következtetni, hogy a nagyobb fiskális mozgástér nagyobb volumenű kutatás-fejlesztési kiadásokra teremthet lehetőséget – stimulálандó az üzleti szektor hasonló tevékenységét. E kapcsán második ízben tértünk vissza a dán és ír példára, hiszen a bevezetett elméleti keret egyszersmind lehetővé tette számunkra, hogy árnyaljuk a nem-keynesi irodalom legfőbb üzeneteit.

Az irodalomból korábban kiderült, hogy a negatív növekedési hatással nem járó, s ezért nem-keynesi hatásúként definiált fiskális konszolidációk mögött rejlő tényezőknek van egy precízen még be nem azonosított köre. A gyanakvásokat oly sokszor kiváltani képes végletes válaszként tartózkodva, mi csak odáig mentünk, hogy e tényezők összességét a gazdaság növekedési képességével hoztuk kapcsolatba, ami viszont nagyban függ attól, hogy az említett szakaszok (installációs, alkalmazás) tekintetében éppen hol tart az adott gazdaság. Az érintett dán és ír példa kiválóan alkalmas annak alátámasztására, hogy fiskális konszolidáció során az említett területekre (kutatás-fejlesztés és innováció) történő koncentráció meghatározó volt és nem csupán a konszolidációs irodalomból kitetsző és mai napig hagyományosan javallott kiadáscsökkentés volt meghatározó (lásd. értekezés 5. fejezet, 2. Box).

A konszolidációs irodalom, a technológiai-gazdasági paradigmaváltások és konkrétan az új tudás-alapú szolgáltató gazdaság karakterisztikáinak, valamint az abba történő átmenet fiskális oldali aspektusának fölfedezése után megfogalmaztuk hipotéziseinket, amelyek a dolgozat egésze szempontjából fókuszpontba állított költségvetési konszolidációk kérdéskörét érintették, s amelyek igazolására törekedtünk a továbbiakban. Tettük ezt úgy, hogy a tekintett új technológiai-gazdasági paradigmába, vagyis a tudás alapú szolgáltató gazdaságba történő átmenetet leíró keretből két szemléletes példát, a finn és portugál esetet használtuk fel gondolati ívünket empirikusan illusztrálандó. A finn példa a transzformatív karakterrel bíró konszolidációt, míg Portugália annak hiányát szemléltette. Eseteik alátámasztják, hogy a fenntartható deficit és adósságpályára történő gépies konszolidációnál fontosabb, hogy milyen gazdasági-társadalmi szerkezet az, amely a folyamatok mögött áll, s amely a gazdaság alapvető növekedési képességét befolyásolja.

6. Tézisek

1. tézis: A fiskális konszolidációk azon meghatározó irodalma, amely elsősorban a fiskális dimenzióban marad – *azaz kérelhetetlenül törekszik a mechanisztikusan származtatott és optimálisnak gondolt adósság szinteken történő stabilizációra* –, nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy a gazdaság *belső vagy külső* tényezők táplálta növekedési képessége okán: (i) lehetnek olyan esetek, amikor az eladósodási pálya bizonyos ideig és bizonyos körülmények között fenntarthatónak tűnik; vagy (ii) növekedési képesség birtokában a kiadásoldali konszolidációval párhuzamosan nem feltétlen merül fel recessziós hatás.

Első hipotézisünket a fiskális konszolidációkkal és fenntarthatósággal foglalkozó irodalomból vezettük le, s amelyet az illusztratív esettanulmányok is megerősítettek. Portugália esetében azt mutattuk ki, hogy a belső tényezők a fiskális fegyelmezetlenség felé kormányozták a gazdaságot, ugyanakkor erre a tendenciára erősített rá az a tény is, hogy az aszimmetrikus interdependencia miatt a GMU intézményi konfigurációjának fenntartásában voltak érdekeltek a magországok, ily módon nem történtek szigorú lépések a portugál fegyelem kikényszerítése érdekében. Az eurózóna tagság tehát egy félrevezető komfort érzetet biztosított, s annak implicit ígérését, hogy a rendszer megvédi a tagországokat a súlyosabb sokkaktól. Így történhetett, hogy fiskális fenntarthatatlanság dacára, Portugália képes volt elmanőverezni magát viszonylag huzamosabb ideig, mígnem az igazán súlyos és rosszindulatú eladósodás felütötte a fejét a szuverén adósságválság időszakában. Ebből következik, hogy első hipotézisünk első megállapítását igazoltuk, vagyis belső és külső tényezők okán lehetnek olyan esetek, amikor az eladósodási pálya bizonyos ideig és bizonyos körülmények között fenntartható; továbbá hogy a fiskális fegyelem melletti elköteleződésnek belső erők összjátékaként kell szerves módon kialakulnia. Finnország esetében pedig az előadottak szerinti transzformatív erejű fiskális konszolidáció hozzájárult ahhoz, hogy a növekedési képesség birtokában a kiadásoldali konszolidációval párhuzamosan nem merült fel recessziós hatás; vagyis első hipotézisünk második állítását tekinthetjük igazoltnak.

2. tézis: Az új gazdaság felé történő elmozdulás szorgalmazásának egyik *támogató mechanizmusa lehet a fiskális konszolidáció*, amelynek így *transzformatív ereje lehet*, hiszen megtámogathatja az installációs szakaszra történő rálépést, s az azon történő előrehaladást.

Értekezésünkben amellet érveltünk, hogy az új gazdasági paradigma installációs szakaszára történő belépést támogathatja meg a fiskális konszolidáció, amely a közép és hosszabb távú növekedés aládúcolásaként is interpretálható. Az európai panorámából választott két eset (egy vezető és egy lemaradó) mindezt alátámasztani látszik. Mindkét esetben egy szélesebb közelítést választottunk, s a történeti, gazdasági, társadalmi, politikai és intézményi fejlemények és kölcsönhatások, valamint a tágabb világgazdasági tendenciák bekapcsolásával holisztikus módon igyekeztünk elemzésünket elvégezni. A finn gazdaság koalíciós kormányok által levezényelt fiskális konszolidációi arról árulkodtak, hogy azok nagymértékben serkentették az erőforrás

alapú gazdasági modell elhagyását, s az új gazdaság beköszöntét, ezért transzformatív erővel bírtak. Portugália kapcsán nem óhajtottunk azon szellemi áramlathoz csatlakozni, mely szerint a deficit és az adósságráta képezi a legnagyobb problémát, s csak is ezekre kellene tekintettel lenni és fókuszálni. Igyekeztünk túllépni ezen megközelítésen, és egy olyan termékenyebbnek gondolt közelítést választottuk, amely azt a kérdést boncolgatta, hogy a tartósan alacsonynak bizonyuló növekedés, a nemzetközi összehasonlításban gyenge termelékenység – amelyekre a fiskális politika és a fiskális kisiklottság nagyban hatott – vajon nem-e csak szimptomája sokkal mélyebben gyökerező tényezőknek. A finn úthoz képest a portugál pálya inkább a „hosszú menetelés” (Antal, 2009) tényéről árulkodott, vagyis ott a fiskális konszolidációk inkább akadályozták, mintsem támogatták az új gazdaságba való átmenetet. A fiskális konszolidációk *nem viselték magukon a transzformatív karaktert*. A portugál fiskális kormányzás nem volt képes olyan konszolidáció végrehajtására, amely az állam fejlesztő funkcióját jeleníthette volna meg, amelyet egyszerre hatott volna át pro- és anti-ciklikus megközelítés, s amely így oly módon járulhatott volna hozzá a gazdasági teljesítmény stimulálásához, hogy az új gazdaság aspektusából nélkülözhetetlen területeket priorizálta volna (K+F, innováció, hatékony oktatási, s mindezekhez szükséges intézményi háttér kiépítésének beruházás-oldali támogatása), míg az improduktív területekre (alkotmányosan rögzített szociális jóléti rendszer bővítése által előálló kiadások felé) konfigurált fiskális kiadásokat pedig csökkentette volna.

3. tézis: Politikai konszenzusra van szükség ahhoz, hogy a tudásgazdaság kiépítéséhez szükséges erőfeszítésekre sor kerülhessen. Ez alatt érthető többek közt az is, hogy a fiskális konszolidáció során is nélkülözhetetlennek tűnik a fiskális fenntarthatóság és a gazdaság átalakítása melletti *belső elköteleződés*. Ily módon a fiskális konszolidáció útján nem pusztán a deficit és adósságcélok elérésének mechanisztikus stabilizációját, hanem a dinamizálást is a folyamat szerves részévé lehet tenni. Mindez tehát azt is jelenti, hogy a transzformatív erejű fiskális konszolidáció az üzleti ciklus vonatkozásában egy *pro- és anti-ciklikus elemekkel is rendelkező mechanizmus*, amely így rendszerszemléleten keresztül bekapcsolja a paradigma sajátosságait, s így lehetőség szerint fiskális fókuszpontba állítja azon erőket (K+F+I), amelyek változást indukálhatnak a növekedési és fejlődési pályában.

Az értekezés során több alkalommal tértünk ki (*például 4.3. fejezet*) arra, hogy a konszolidációs tapasztalatok, a fenntarthatóan kiegyensúlyozott államháztartás kérdése elsősorban nem a külső kikényszerítési mechanizmusok meglétéén múlik, hanem az – az Európai Unióban és az eurózónában különösen – a belső, a nemzeti politikák prioritásaként kezelendő továbbra is. Finnország és Portugália esete is erre hívta fel a

figyelmünket. A finnek esetében láttuk, hogy a meghozott intézkedések konszenzust igényeltek, amelynek létrejöttét végső soron a fenntarthatóság iránti igény táplálta, hiszen deklarált cél volt a szociális piacgazdaság és a jóléti modell megőrizhetősége. A cél érdekében pedig nem a vegytiszta pro-, vagy anti-ciklikus konszolidációt választottak, hanem egyszerre igyekeztek stabilizálni a gazdaságot az improduktív területek felé áramló kiadások csökkentésével és a produktív területek felé történő addicionális tételek átcsoportosításával. A konszolidációs irodalom korábbiakban kifejtett legfőbb üzenetének a fentiek szerinti finomhangolása tehát úgy hangzik, hogy a kiadáscsökkentés dominálta konszolidáció során az új gazdaságba történő átmenet megtámogatható kutatás-fejlesztésre és innovációra történő fókusszal is.

A finn eset arra is fényt derített, hogy az empirikus irodalommal összhangban a kiadási oldalra történő koncentráció crescendo szerűen alakítja ki a fiskális fegyelmet, ugyanakkor, ez akkor is sikeres lehet, ha nem kíséri a fejleményeket független fiskális intézmény felállítása. Ennek oka a fiskális fenntarthatóság melletti kormányokon átívelő belső elköteleződés, amelynek alapja a társadalmi támogatás és bizalom, amely viszont a gazdaság növekedési képességének megőrzésén és támogatásán keresztül (pl.: új fejlődési pályára állítás) tűnik fenntarthatónak.

A diametrikus ellenpólusnak bizonyult Portugáliában ezzel szemben a fiskális fenntarthatóság melletti belső elköteleződés hiánya vált normálállapottá: A belső tényezők egymáshoz fonódó szövedéke a *status quo* melletti nagyon szilárd elköteleződéshez vezetett, így a fiskális fegyelem aspektusa elsikkadt, s a bevétel-generálási igény képezte a konszolidációk gerincét. Továbbá, az intézményileg gyengének bizonyuló GMU keret – hathatós kikényszerítő mechanizmus hiányában – sem tudott *status quo*-t törő erőt sugározni. Az a fontos megállapítás is adódhat mindebből, hogy a nemzetállami szinten zajló és már sokak által dokumentált disztribúciós konfliktus – például kiigazítás vagy reformok kapcsán jelentkező *status quo*-pártolás, amely az érdekütközésekre vezethető vissza – olybá tűnik, hogy GMU szintű kihatással is bírhat. Portugália esetében ez viszont oda vezethet, hogy a fiskális fegyelméletlenség normálállapottá válik, ami gátja az új technológiai-gazdasági paradigmába történő átmenet és az abban történő helytállás sikerességének is.

Az esettanulmányok igazolták tehát, hogy a transzformatív erejű fiskális konszolidáció egy *pro- és anti-ciklikus elemekkel is rendelkező innovatív mechanizmus, amely belső elköteleződésen nyugszik*. Megvalósul a schumpeter-i gondolat „Durchsetzung neuer

Kombinationen” (Schumpeter, 1926|1952:100), hiszen arról van szó, hogy a jelenkori irodalmi és empirikus tanulságok által közvetített kiadáscsökkentésre építkező konszolidáció helyett a pro- és anti-ciklikus, restriktív és expanzív, másképp fogalmazva egyfelől stabilizáló, másfelől viszont dinamizáló jellegű konszolidáció kombinációjára lehet szükség.

4. tézis: Fiskális konszolidációk végre nem hajtása, vagy elsősorban a bevételoldali kiigazítások preferálása mögött meghúzódó eddig figyelmen kívül hagyott okként meghatározásra kerülhet az, hogy nincsenek meg azok a kulcs- és megfelelő érettségi fázisban lévő területek (intézményi architektúra, szakértelem stb.), amelyekre történő fiskális koncentráció gazdaságilag realizálható eredményeket hozna, s egyúttal lendületet vinne az új technológiai-gazdasági paradigma (új gazdaság) installációs szakaszába történő belépésbe.

A harmadik tézisünk voltaképp átvezet negyedik tézisünkhöz. Értekezésünkben az a megállapítás is fölfejtendő, hogy könnyebb ott konszenzust elérni, ahol egy már meglévő, már percipiált és véleményezett, értékrendet és viselkedést befolyásoló vívmány (pl.: szociális jóléti állam Finnországban) megőrzése a cél, és törvényszerűen nehezebb ott, ahol egy jövőbeli ígérvény (pl.: versenyképesebb gazdaság, kiegyensúlyozott államháztartás Portugáliában) az, amelyet a jelenben szükséges konszenzus létrehozása mellett érvként használhatnak adott esetben csupán fel. Az esetek arra is rávilágítottak, hogy *a transzformatív erejű fiskális konszolidáció intézményi alapokat igényel*, azaz előzetes és szerves – fiskális tételt is érintő – intézményépítést föltételez, amelyre aztán lehet fókuszálni konszolidáció alatt. Amennyiben nincsenek meg a kellő érettségi fázisban lévő intézményi hátterek, akkor nem véletlen, hogy a bevételoldali konszolidációs alternatíva iránt nagyobb lesz az igény, s ez az igény még akár racionálisnak is tűnhet. Ez fontos üzenet a fiskális kiigazítások gazdaságtana számára, amely eddig nem szentelt figyelmet a bevétellel operáló konszolidációk mozgató rugóinak, csak a következmények oldaláról tett megállapításokat.

5. tézis: A fiskális *konszolidáció időzítése* elhanyagolhatatlan kérdés, hiszen a kimenet szempontjából lényeges, hogy az adott gazdaság milyen periódusban van: a növekedési képességét befolyásoló új gazdaságba történő átmenet előtt, az installációs, vagy már az alkalmazási szakaszban. *Differenciált diagnózisra* van szükség, hiszen ezek alapján eltérő funkciójú konszolidációkat lehet adott esetben megkülönböztetni, ami önmagában arra utal, hogy a konszolidációk értelmezése *dinamikus megközelítést* követel meg az elmélettől és a gyakorlattól egyaránt.

Az időzítés kérdését számos területen fontosnak tartják, így a fiskális konszolidációk kapcsán is. Mindazonáltal, explicit mód ritkán fejezik ki, hogy a gazdaságok a belső folyamataik, esetünkben a fiskális manőverezési képesség kapcsán képesek az időzítés felett valamifajta kontrollt szerezni, hiszen a globális folyamatoknak (pl.: adósságválság miatt növekvő adósság-intolerancia) nagy a tehetetlenségi nyomatóka az adott és vizsgálandó gazdaság szempontjából (főleg, kicsi, nyitott gazdaságok esetében). Ilyesformán az időzítés kérdése, mint olyan, inkább annak kapcsán merül fel, hogy az adott gazdaság a külső feltételekhez történő belső strukturális alkalmazkodást érintő intézkedéseket, valamint folyamatokat mikor, milyen kontextusban, milyen társadalmi, politikai és intézményi beágyazottságban teszi meg. Ennek fölméréséhez a nemzeti fiskális politikának kompetenciát kell kiépítenie. Ahogy az esettanulmányokban arra utaltunk: Finnország esetében tartós tendencia volt a tudomány és technológiai politika fiskális oldali támogatása, intézményi bázisának fejlesztése. Így ott a konszolidáció időzítése és sikere nem szerencse dolga volt, hanem a szerencse voltaképp a gondos tervezés rezidumaként állhatott elő. Portugáliában nem volt tudatos kormányzati cselekvéssorozat e tekintetben. Mindebből az adódik, hogy a szerves és inkrementális intézményépítést nem megkerülhető. Továbbá, a transzformatív erejű fiskális konszolidáció léte arra is felhívta a figyelmet, hogy a *konszolidációk értelmezése rendszerszemléletű, s egyben dinamikus megközelítést követel.*

Az ötödik tézis ama állításként is felfogható, hogy a szélesebb elméleti keret, a rendszerszemlélet alkalmazása arra enged következtetni, hogy a fiskális konszolidációk *funkcionálisan eltérő tartalmat és célt szolgálhatnak* attól függően, hogy az adott gazdaság hol tart a technológiai-gazdasági paradigmában, amely nem csekély módon határozza meg versenyképességét, kihívásait. Az installációs szakaszba történő átmenetben a konszolidációnak az adott technológiai-gazdasági paradigma hajtóerőinek megtámogatása is feladata, ha a hosszabb távú növekedés megalapozása is gazdaságpolitikai preferencia. Vagyis a konszolidációnak ekkor az állam fejlesztő funkcióját is hordoznia kell. Másképpen szólva, a konszolidációnak transzformatívnak kell lennie, azaz a benne rejlő stabilizálási óhaj voltaképpen a fejlődés-gazdaságtani keretek között úgy interpretálható, hogy dinamizálásról van szó, amely az új gazdaságba történő sikeres átmenetet kell, hogy támogassa. Az alkalmazási szakaszban már jobban visszaköszönhet a konszolidáció klasszikus stabilizálási funkciója, vagyis a deficitek és adósságok konszolidálása – nem negligálva az újabb technológiai-forradalom

esetlegesen megfigyelhető intő tendenciáit. A célnak a felhalmozott adósságállomány hosszú távú tartós csökkenthetőségének kell lennie a növekedési képesség veszélyeztetettségének minimalizálásával. Mindez fontos üzenet a GMU szintjén is, hiszen egyik európai ország gazdasági rehabilitációja sem képzelhető el az európai növekedés megerősítése nélkül.

6. tézis: Az új gazdaságba történő átmenetet követően a strukturális váltási képesség egyik meghatározó sarokköve a fiskális fenntarthatóság biztosítása. Az állam hosszú távú finanszírozhatósága nélkül vészesen megfogyatkozik az a fiskális mozgástér, amely az új paradigmában történő későbbi növekedés belső tartalékainak építhetőségére lenne fordítható. A hosszú távon kiegyensúlyozott és ez által az újabb technológiai-gazdasági paradigmába történő átmenethez diszkrecionális beavatkozásokra kész mozgástérrel rendelkező fiskális politika a *strukturális beragadás egyik csillapító mechanizmusa lehet*.

Az ötödik tézisből következő dinamikus és rendszerszemléletű fiskális konszolidációs felfogás egyenes ági folyománya voltaképp hatodik tézisünk, amelynek központi üzenete, hogy az átmenetet követően, az alkalmazási szakasz során is szükséges a kiegyensúlyozott államháztartás fenntarthatóságát biztosítani. Hiszen majd az újabb technológiai-gazdasági paradigmába történő átmenethez is szükség lesz a fiskális politika azon képességére, hogy diszkrecionális beavatkozásokat tehessen lehetővé a rendelkezésre álló mozgástér birtokában, s tegye ezt azért, hogy a *strukturális beragadás egyik csillapító mechanizmusa lehessen. Vagyis, az újabb paradigmákba történő sikeres átmenetnek egyik peremfeltétele a fiskális fenntarthatóság*. Egy-egy technológiai forradalom életciklusa nagyságrendileg fél évszázad, ez alatt az államnak a fizetőképesség megóvása mellett törekednie kell arra, hogy az oktatásba és jó minőségű közszolgáltatások biztosításába történő befektetések végső soron egy kreatív nemzedéket eredményezzenek, amely az alkalmazói szakaszban a növekedés belső tartalékaként szolgálhat, megfelelő abszorpciós közeget biztosítva. Mindennek a feltétele az alrendszerek fenntarthatósága, a fiskális politika csak ily módon szolgálhat a különböző kutatás-fejlesztést és innovációt támogató horizontális szakpolitikák támogató háttéréként. E megközelítés feltételezi annak az örökbecsű gondolatnak a szem előtt tartását is, hogy a jelenlegi jelentős adósságnövekedés költsége nem más, mint a jövőbeli deficitnövelés lehetőségének elvesztése, s azért az tudható, hogy a gazdasági és társadalmi fejlődés sokszor kezdeti deficitek árán következik be.

7. Az innovatív fiskális politika koncepciója

Értekezésünkben elkezdtük lerakni az innovatív fiskális politika koncepciójának alapjait (6. fejezet), amely voltaképp az értekezés fiskális fenntarthatósággal és konszolidációkkal kapcsolatos, egyik oldalról az irodalomból, másik oldalról az empiria kapcsán levezetett megfontolásainak szintézise. Az értekezés során ugyanis egy olyan utat jártunk be, amely szervesen megágyazott e koncepció alapjainak kimunkálásához. Értekezésünkben a fiskális fenntarthatóság közgazdaságtani megalapozottsága után figyelmünket a fiskális konszolidációk stilizált tényeire irányítottuk, s a nem-keynesi viselkedések mögött mindezidáig be nem azonosított tényezőket a gazdaság növekedési képességével hoztuk kapcsolatba. Ez után konstatáltuk, hogy nincs egységes elméleti keret, amely hathatós útbaigazításul szolgálna a sikeres fiskális konszolidációk természetrajzához. Ennek kapcsán azt hangsúlyoztuk, hogy a gazdaság növekedési képessége és a fiskális konszolidáció időzítése további vizsgálati szemponttal szolgálhat abban az értelemben, hogy hozzásegíthet a sikeres konszolidációk jobb megértéséhez. Ennek érdekében pedig egy szélesebb elméleti keretbe ágyazva mutattunk rá a transzformatív erejű fiskális konszolidáció lehetőségére, amely az innovatív fiskális politika egyik előfordulási módja, hiszen benne rejlik azon területek felismerése, amelyekre történő diszkrecionális fókusz képes a strukturális beragadás lehetőségének elkerülésére és a gazdaság növekedési képességének kiaknázására már konszolidáció időszakában is. E koncepció holisztikus szemlélete biztosítja, hogy a környezeti, társadalmi és gazdasági folyamatok változékonysága egyszersmind integráns része legyen a fiskális kormányzásnak azért, hogy képes legyen az államháztartás és a gazdasági struktúra meglévő rendszerét fenntartani (*sustaining*) és a hosszú távú fenntarthatóság érdekében alapvető változásokat megindítani (*disruptive*).

Az ily módon működő fiskális politika képes lehet olyan fiskális konszolidáció végrehajtására, ami egyszerre stabilizáló, másfelől viszont dinamizáló hatású is lehet, vagyis a fenntartható fejlődés megkövetelte fenntartható növekedés fundamentumainak megerősítésében is képes segédkezni oly módon, hogy az adott technológiai-gazdasági paradigmán belül a fejlődést szolgáló General Purpose Technology-ra (Non-Technology-ra) is koncentrál. *Az innovatív fiskális politika koncepciójának fölvázolása során valójában négy, a korábbi fölfogáson túlmutató megállapítást tettünk, amelyek tulajdonképpen a konstituáló elemek halmazát alkotják.*

Első koncepcionális megállapításunk az volt, hogy míg a korábbi és a jelenleg is uralkodó fönntarthatóan kiegyensúlyozott költségvetési politikai fölfogás inkább a mechanisztikusan származtatott és deklaráltan optimálisnak tekintett szigorú deficit és adósságráta célok definiálásánál marad; addig mi amellet érveltünk, hogy az innovatív fiskális politika esetében a deficit és adósságráta célok definiálása magasabb szintű gazdasági, társadalmi és környezeti célokra tekintettel, holisztikus szemléletben végzendő el. Ezen túlmenően pedig az innovatív fiskális politika gradiensének a gazdasági növekedés felé kell mutatnia, amelyet nagyban befolyásol a technológiai-gazdasági paradigma. A fiskális politikának fenntartó (*sustaining*) és romboló (*disruptive*) karakterrel kell rendelkeznie, vagyis a fiskális kormányzásnak figyelembe kell vennie a technológiai-gazdasági paradigma jellemzőit és feltételrendszerét, amely az installációs szakaszra történő rálépést és az azon való sikeres előrehaladást szolgálhatja.

Második koncepcionális megállapításunk az volt, hogy míg a fiskális konszolidációkkal foglalkozó főáramú közgazdaságtan a tisztán anti-ciklikus költségvetési politika folytatásában véli fölfedezni a *panacea*-t, s teszi ezt úgy, hogy a definiált és optimálisnak tekintett deficit és adósságráta célok eléréséhez a kiadáscsökkentésen alapuló konszolidációk alkalmazását javallja; addig az innovatív fiskális politika koncepciójában mi a kiadásoldali fiskális konszolidáció mellett érveltünk, de azt hangsúlyoztuk, hogy a pro- és anti-ciklikus elemek intelligens mixe sokkal célravezetőbb is lehet, mint a vegytiszta anti-ciklikus megközelítés.

Harmadik koncepcionális megállapításunk azzal volt kapcsolatos, hogy a jelenlegi fölfogásban uralkodó irányzat a törvényesített fiskális szabályok létrehozásáért kiált. Ehhez képest a valóság komplexitását figyelembe véve, s így a holisztikus szemléletet magunknak tudva azt mondtuk, hogy az innovatív fiskális politika koncepciójában a törvényesített fiskális szabályok helyett a politikai konszenzus és a fegyelem melletti belső elköteleződés fontosabbnak tűnik, ellenkező esetben a szabályok inkább csak kijátszásra ösztönöznek.

Negyedik koncepcionális megállapításunk arra vonatkozott, hogy a főáramú fiskális diskurzusok és javaslatok a formalizmus azon válfaját képviselik, amely a független fiskális intézmények felállítását kiterjesztett hatáskörrel (politikai és jogi felelősséggel) képzelel el azért, hogy a hitelesség, a transzparencia és a társadalmi bizalom növekedjen

illetve, hogy meglegyen a deficitcélok elérése feletti ellenőrzés. Ezzel szemben az innovatív fiskális politika koncepciójának vázolója során mi inkább azzal azonosultunk, hogy a független fiskális intézményi horgony felállítása korlátozott hatáskörrel szorgalmazandó (tanácsadói szerep), hiszen a cél nem csupán a deficit és adósságcélok mechanisztikus elérése, hanem a demokratikus alapelvek, az állam és intézményei felé táplált bizalom megőrzése és erősítése.

Ehhez kapcsolódóan és végezetül arról is szót kell ejteni, hogy miként viszonyul az innovatív fiskális politikai kormányzás koncepciója az értekezésünkben is meghatározó jelentőséggel bíró európai térhez, pontosabban az Európai Gazdasági és Monetáris Unió intézményi keretrendszeréhez és a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válság, majd az azt követő adósságválság kontextusához. Az innovatív fiskális politika koncepciója nem kezdi ki a GMU keretrendszer jelenleg is zajló továbbfejlesztésének, fiskális ellenőrző mechanizmusának a hogyanjáról szóló vitákat, sőt, az egyik egyre többet hangoztatott szellemi áramlatba passzintható, amely a nemzeti szuverenitás fiskális csatornán keresztüli közvetítését tartja szem előtt, s amely ez által az SNP internalizálásának irányába kívánja terelni a közös szellemi gondolkodást. Ahogy arra kitértünk, az intézményesítés tekintetében inkább az tűnik meghatározónak, hogy a fiskális politika fenntarthatósági informátor szerepének erősödnie kell. A konszolidáció bizalmat igényel, az alacsony növekedési teljesítmény aláássa azt, ezért ott, ahol a növekedési képesség eleve gyengébb és nincsenek kellő érettségi fázisban lévő területek – amelyekre történő fiskális fókusz katalizáló erővel bírna és a strukturális beragadás jelenségét tompíthatná – ott a hitelesség és bizalom építése fiskális szabályok és független (tanácsadói és monitoring hatáskörrel bíró) fiskális intézményi horgony segítségével tovább serkenthető. Igaz ugyan, hogy a szabályok inkább a konszolidációs eredmények fenntarthatóságát célozzák, azaz szekvenciálisan a kiigazításokat követően kerültek túlnyomó többségben bevezetésre, a független fiskális intézmények szerepe azért fontos, mert elemzői tevékenységük során tanácsokat adhatnak a fókuszpontba állítandó területek mibenlétéről, a restrikcióna megérett dimenziókról. Az *effajta formalizmus tehát az innovatív fiskális politika szerves része*, hiszen a diagnosztikai feladatok ellátásában segédkezik, amely a kontextus-függő konszolidációs funkció meghatározásához elengedhetetlen. Azaz, az innovatív fiskális politika egy többszereplős (*multi-actor*), ám koordináción nyugvó koncepció tehát, amely ily módon igyekszik a fiskális kormányzást még reflexívebbé és kalibrálhatóbbá tenni.

8. Összegzés és további kutatási irányok

A szélesebb, rendszerszemléletű megközelítés szándékunk szerint közelebb vihet a sikeres fiskális konszolidációkat alkotó építőkockák precízebb föltárásához, mitöbb, aprólékosabb értelmezéséhez. A transzformatív erejű konszolidáció, mint az innovatív fiskális politika előfordulási módja egy olyan csatornát is megnyithat, amely a jelenleg uralkodó két szélső állapot – a megszorítás és a fiskális ösztönzés – között leledzik. Ebből adódóan pedig a Kaldor (1957, 1961) munkáiban is föllelhető „*learning by doing*” elve mentén megtörténhet a konszolidációs elméletek finomítása; sőt, a gazdaságpolitikai gyakorlat során csillapíthatóvá válhat a „*knowing-doing gap*” is, ami elemi feltétele a kihívások kezelésének, a valódi modernizációnak, ami hatékony állami beavatkozással, sikeres gazdaságpolitikával, a nemzetgazdasági versenyelőnyök folyamatos fokozásával képzelhető el (Szentés, 2011b).

A fiskális konszolidációk megkonstruálásakor nem feltétlen célravezető pusztán a fiskális dimenzióra építeni, hanem a tágabb kontextust (belső növekedési képesség, új technológiai-gazdasági paradigmabeli pozíció) is érdemes figyelembe venni. Így lehetséges az, hogy hasonló kiinduló fiskális pozíciók esetében is eltérő funkciójú konszolidáció életre hívása lehet indokolt, hiszen a tágabb kontextus már teljesen eltérő trendekre és tartalmakra utalhat. Az előadottak a közgazdaságtudomány művelői számára reményeink szerint azt az üzenetet is hírül viszik, hogy a gazdaság komplexitásából és dinamikájából adódóan nem létezhet a folyamatokat leíró egyetlen általános elméleti keret, még a konszolidációk témakörén belül sem.

A kutatás elméleti és gyakorlati aspektusból is érdekes kérdések mentén folytatható: (i) A nemzeteken átívelő kormányzás kérdésén belül – ami a válságra adott fiskális és monetáris élénkítéskor tetten érhető volt – a konszolidációk differenciált diagnózis útján történő lebonyolítása miképp értelmezhető, van-e relevanciája a nemzeteken átívelő, külső kikényszerítő mechanizmusoknak? (ii) Az általános növekedési képesség romlása a fejlett országokban a szekuláris innovációs teljesítmény problémájára hívja fel a figyelmet, ilyenformán pedig arra, hogy a szolgáltató gazdaság terjedése és így a jellegzetességeinek dominanciája mintha felülírnák a K+F és innovációtól elvárt nagyobb termelékenységet. Milyen típusú fiskális konszolidációs, és általában fiskális politikai támogatási mechanizmus az, amely a folyamatot csillapíthatja? (iii) Értelmezhető-e a transzformatív fiskális konszolidáció fejlődő országok esetén?

Hivatkozásjegyzék

- Alesina, A. – Ardagna, S. (2010): Large Changes in Fiscal Policy: Taxes versus Spending. In: Brown, J. R. (szerk.) (2010): Tax Policy and the Economy, 24. évf., Chicago: University of Chicago Press, 35-68. o.
- Antal László (2009): A hosszú menetelés – A fiskális politika fordulatai és hatása az ezredforduló után. In: Muraközy László (szerk.) (2009): A jelen a jövő múltja. Járatlan utak – járt úttalanságok. Budapest: Akadémiai Kiadó, 69-98. o.
- Atkinson, R. D. – Ezell, S. J. (2012): Innovation Economics: The Race for Global Advantage. Yale University Press
- Coenen, G. – Erceg, C. J. – Freedman, C. – Furceri, D. – Kumhof, M. – Lalonde, R. – Laxton, D. – Lindé, J. – Mourougane, A. – Muir, D. – Mursula, S. – de Resende, C. – Roberts, J. – Roeger, W. – Snudden, S. – Trabandt, M. – in't Veld, J. (2012): Effects of Fiscal Stimulus in Structural Models. *Macroeconomics*, 4. évf., 1. szám 22-68. o.
- Cowen, T. (2011): The Great Stagnation: How America Ate All The Low-Hanging Fruit of Modern History, Got Sick, and Will (Eventually) Feel Better. Dutton Adult, New York
- Eichengreen, B. – O'Rourke, K. H. (2012): Gauging the Multiplier: Lessons from History. VoxEU.org, Elérhető: <http://voxeu.org/article/gauging-multiplier-lessons-history> Letöltve: 2012.10.23
- Feldstein, M. (2012): Avoiding a New American Recession. Project Syndicate, Elérhető: www.nber.org/feldstein/projectsyndicatenov2012.pdf Letöltve: 2012.11.30
- Gordon, R. J. (2012): Is US Economic Growth Over? Faltering Innovation Confronts the Six Headwinds. *CEPR Policy Insight* No 63.
- Götz, G. (1999): Monopolistic Competition and the Diffusion of New Technology. *RAND Journal of Economics*, 30. évf., 4. szám 679-693. o.
- Grabher, G. (1993): The Weakness of Strong Ties: The look-in of Regional Development in the Ruhr Area. In: Grabher, G. (szerk.) (1993): The Embedded Firm: On the Socio-economics of Industrial Networks. Routledge, London, UK & New York 255-277. o.
- Harford, T. (2011): Adapt. Why Success Always Starts with Failures. Farrar, Straus and Giroux, New York
- Hicks, J. (1939): The Foundations of Welfare Economics. *The Economic Journal*, 49. évf., 196. szám 696-712. o.
- Holland, D. – Portes, J. (2012): Self-defeating Austerity? National Institute of Economic and Social Research, *National Institute Economic Review*, 222. évf., 1. szám 4-10. o.
- IMF (2012): IMF World Economic Outlook. Coping with High Debt and Sluggish Growth. Box 1.1: Are we underestimating short-term fiscal multipliers? 2012. október, 41-43. o.
- IUS (2012): Innovation Union Scoreboard 2011. European Commission, DG Enterprise and Industry.
- Kaldor, N. (1939): Welfare Propositions in Economics and Interpersonal Comparisons of Utility. *The Economic Journal*, 49. évf., 195. szám 549-552. o.
- Kaldor, N. (1957): A Model of Economic Growth. *The Economic Journal*, 67. évf., 268. szám 591-624. o.
- Kaldor, N. (1961): Capital Accumulation and Economic Growth. In: Lutz, F. A. – Hague, D. C. (szerk.) (1961): The Theory of Capital. Macmillan, London 177-222. o.
- Kasparov, G. – Levchin, M. – Thiel, P. (2013): The Blueprint: Reviving Innovation, Rediscovering Risk, and Rescuing the Free Market. W. W. Norton & Company
- Kopits György – Symansky, S. (1998): Fiscal Policy Rules. *IMF Occasional Paper* No. 162.

- Kopits György (2007): A költségvetési felelősség keretrendszere – nemzetközi tapasztalatok és magyarországi tanulságok. *Pénzügyi Szemle*, 52. évf. 2. szám 197-216. o.
- Kornai János (2010): Innovation and Dynamism. Interaction between Systems and Technical Progress. *Economics of Transition*. 18. évf., 4. szám 629-670. o.
- Kornai János (2011): Gondolatok a Kapitalizmusról – Négy tanulmány. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Lucas, R. E. (1988): On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22. évf., 1. szám 3-42. o.
- Lundvall, B. A. (2002): The University in the Learning Economy. *DRUID Working Paper* No. 6
- OECD (2012): Restoring Public Finances, 2012 Update. Elérhető: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/restoring-public-finances-2012-update_9789264179455-en Letöltve: 2012.11.21.
- Orosz Ágnes – Kovács Olivér (2011): Science and Technology Policy in the European Union – Innovation Leaders with Different Outcomes. *The Annals of the University of Oradea*, Department of International Affairs and European Studies, 3. évf., 1. szám 94-113. o.
- Rodrik, D. (2012): No More Growth Miracles. Elérhető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/no-more-growth-miracles-by-dani-rodrik> Letöltve: 2012.08.09.
- Röpke, W. (1950|1979): Mass und Mitte. Haupt, Bern
- Schienstock, G. (2004): From Path Dependency to Path Creation: A New Challenge to Innovation System Research. In: Schienstock, G. (szerk.) (2004): Embracing the Knowledge Society. The Dynamic Transformation of the Finnish Innovation System. Edward Elgar, Cheltenham, UK & Northampton, MA 1-27. o.
- Schienstock, G. (2011): Path Dependency and Path Creation: Continuity vs. Fundamental Change in National Economies. *Journal of Futures Studies*, 15. évf., 4. szám 63-76. o.
- Schumpeter, J. A. (1926|1952): Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Duncker & Humblot, Berlin.
- Soete, L. (2006): From Industrial R&D to ICT-based Innovation: the Social Policy Challenge for Europe. In: Compañó, R. – Pascu, C. – Bianchi, A. – Burgelman, J-C. – Barrios, S. – Ulbrich, M. – Maghiros, I. (szerk.) (2006): The Future of the Information Society in Europe: Contributions to the Debate. IPTS-DG JRC, 57-66. o.
- Spence, M. (2012a): The Next Convergence. The Future of Economic Growth in a MultiSpeed World. Farrar, Straus and Giroux, New York
- Spence, M. (2012b): Hard Truths About Global Growth. Project Syndicate, Elérhető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/hard-truths-about-global-growth-by-michael-spence> Letöltve: 2012.09.14
- Stancik, J. – Biagi, F. (2012): Characterizing the Evolution of the EU-US R&D Intensity Gap Using Data from Top R&D Performers. IPTS-JRC.
- Szentes Tamás (2011a): Fejlődés-gazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szentes Tamás (2011b): Concept, Measurement, and Ideology of “National Competitiveness”. *Köz-Gazdaság*, Special English Language Issue, 2011. december.
- Velasco, A. (2012): Europe’s Debt-Relief Calculus. <http://www.project-syndicate.org/commentary/brady-bonds-to-eliminate-europe-s-debt-overhang-by-andres-velasco> Letöltve: 2012.12.13.
- Világbank (2006): Fiscal Policy for Growth and Development: An Interim Report. Poverty Reduction and Economic Management. Elérhető: [http://siteresources.worldbank.org/DEVCOMMINT/Documentation/20890698/DC2006-0003\(E\)-FiscalPolicy.pdf](http://siteresources.worldbank.org/DEVCOMMINT/Documentation/20890698/DC2006-0003(E)-FiscalPolicy.pdf) Letöltve: 2011.12.12

A szerző tudományos tevékenysége

Disszertáció témájához kapcsolódó tudományos publikációk

Idegen nyelvű lektorált folyóirat

Kovács Olivér (2013 – *megjelenés alatt*): Black Swans or Creeping Normalcy? – An Attempt to a Holistic Crisis Analysis. *Eastern Journal of European Studies*, 4. évf., 1. szám

Kovács Olivér – Orosz Ágnes (2011): Innovation Leaders with Different Outcome. The Annals of the University of Oradea, Department of International Affairs. 2011. február

Idegen nyelvű egyéb folyóirat

Kovács Olivér (2013 – *megjelenés alatt*): Fiscal Sustainability in the Lights of a Political Economic Theory in Practice: The Case of Hungary. ICEG European Center, Working Paper Series No. 27

Kovács Olivér (2012): Policies Supporting Innovation in Public Service Provision. European Commission, DG Enterprise and Industry, INNO-Grips Policy Brief. Elérhető: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/proinno/inno-grips-policy-brief-5_en.pdf Letöltve: 2012.12.28.

Kovács Olivér (2011): Policies in Support of Service Innovation. European Commission, DG Enterprise and Industry, INNO-Grips Policy Brief. Elérhető: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/proinno/inno-grips-policy-brief-3_en.pdf Letöltve: 2012.12.28.

Kovács Olivér (2011): Innovative Fiscal Policy in the Context of Sustainability. Trends and Future of Sustainable Development Conference Proceedings. Elérhető: http://www.utu.fi/fi/yksikot/ffrc/julkaisut/e-tutu/Documents/eBook_20_11-15.pdf Letöltve: 2012.12.28.

Magyar nyelvű lektorált folyóirat

Kovács Olivér (2011): A fiskális fenntarthatóság közgazdaságtani megalapozottsága. *Valóság*, 54. évf., 3. szám 37-52. o.

Kovács Olivér (2011): The Concept of Innovative Fiscal Policy: Theory and Empirical Evidence. *Competitio*, 2011/2. szám 56-72. o.

Kovács Olivér (2010): Fiskális fenntarthatóság és konszolidáció – Portugália és Finnország ellentmondásos esete. *Köz-Gazdaság*, 5. évf. 2. sz. 167-188. o.

Kovács Olivér – Orosz Ágnes (2010): Felsőoktatási innovációk gazdasági hasznosítása – elmélet és gyakorlat. In: Polónyi István (szerk.): Az akadémiai szféra és az innováció. A hazai felsőoktatás és a gazdasági fejlődés.

Kovács Olivér – Orosz Ágnes (2010): A tudománypolitika lehetőségei a felsőoktatási innováció gazdasági hasznosulásában. In: Kotsis Ágnes – Polónyi István (szerk.): Innováció és felsőoktatás, *Competitio Könyvek*, 8. kötet 9-53. o.

Magyar nyelvű egyéb

Kovács Olivér (2009): Üzenet Haza – Fiskális fenntarthatóság európai panorámában. Tudományos Diákköri Dolgozat, Debreceni Egyetem, Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar. Témavezető: Dr. Muraközy László

Könyvismertetés

Kovács Olivér (2013 – *megjelenés alatt*): Temin, P. – Vines, D. (2013): The Leaderless Economy: Why the World Economic System Fell Apart and How to Fix It. Princeton University Press. *Acta Oeconomica*,

Kovács Olivér (2011): Benczes István – Kutasi Gábor (2010): Költségvetési pénzügyek. Hiány, államadósság és fenntarthatóság (Recenzió). *Közgazdasági Szemle*, 58. évf., 4. szám 383-387. o.

Konferencia-beszámoló

Kovács Olivér (2011): Földobott kő? Tények és tendenciák a XXI. században. Konferencia-beszámoló, *Pénzügyi Szemle*, 56. évf., 3. szám 388-394.

Konferencia előadások

Kovács Olivér (2012): Policies Supporting Innovation in Public Service Provision. INNO-Grips Workshop, 19 June 2012, Vienna.

Kovács Olivér (2011): Innovative Fiscal Policy in the Context of Sustainability. Conference: Trends and Future of Sustainable Development. 9 June 2011, Tampere, Finland.

Kovács Olivér (2011): IMD World Competitiveness Yearbook 2011. Elhangzott: Gazdasági alapkérdések, diagnózisok és gyógymódok – Mit mérnek a versenyképességi indexek? Szervező: Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar. 2011. október 6.

Kovács Olivér (2011): Szolgáltatás innováció az Európai Unióban – Út az európai növekedés és megújulás irányába. Elhangzott: Gazdasági alapkérdések, diagnózisok és gyógymódok – Innováció a szolgáltatási szektorban – Elméleti szempontok, gyakorlati példák. Szervező: Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar. 2011. november 23.

Kovács Olivér (2010): Discussant presentation on „Schaltegger – Weder (2010): Fiscal Adjustment and the Costs of Public Debt Service: Evidence from OECD Countries”. Discussant: Olivér Kovács, University of Debrecen, Doctoral School of Economics. 4th CESifo Workshop on Political Economy, 19-20 November 2010, Dresden, Germany.

Disszertáció témájához nem kapcsolódó tudományos publikációk

Társ szerzős idegen nyelvű

Sass Magdolna – Kovács Olivér (2012): MOL Group, the petrol company, continues to lead the ranking of Hungarian multinationals. ICEG EC – Columbia University, The Vale Columbia Center on Sustainable International Investment. Research Report. April 2012

Sass Magdolna – Kovács Olivér (2011): Hungary's Global Players – A Strong Presence in their Neighbourhood in 2009. In: Sauvant, K. P. – Govitrikar, V. P. – Davies, K. (szerk.) (2011): MNEs from Emerging Markets: New Players in the World FDI Market. Vale Columbia Center, Columbia University, New York Elérhető: http://www.vcc.columbia.edu/files/vale/content/EMGP_-_eBook_PDF_2_11.pdf